prof. Maria-Lucia NINU

BASMUL
-
ELEMENTE DE TEORIE LITERARĂ

Craiova
Martie, 2025

Copyright © 2025, Autor
Tehnoredactare computerizată: Maria-Lucia Ninu
Corectura aparţine autorului

Responsabilitatea pentru conţinutul lucrării revine în exclusivitate autorului
Studiu științific

Publicat: Martie 2025
http://www.edituraelse.ro/ped/ped.htm

BASMUL - ELEMENTE DE TEORIE LITERARA

- STUDIU -

Literatura,în special cea pentru copii, reprezintă un mod de avedea realitate prin intermediul imaginilor artistice. Ca și formă de creație aceasta prezintă prin anumite trăsături specifice, distincte ce îndeplinesc rolul de a prezenta realitatea „prin intermediul imaginilor concret senzoriale, relevabile în constiinţa noastră cu ajutorul forţei expresive a cuvintelor (…). ”Limbajul în literatură nu este un simplu instrument sau vehicul, ci o structură în care scriitorul îngroapă atât propria sa concepţie, cât şi pe cea a lumii.” (Pascadi, 1972:195).

Prezentarea acestui concept face necesară și discuția despre cantitativ și calitativ, despre spațiul geografic, cronologie, ținându-se cont de genuri și specii literare, de perioade istorice,literare și nu în ultimul rând de curente. Din perspectiva lui Northop Frye, literatura „nu este un agregat de cuvinte, ci o ordine a cuvintelor” (Northop Frye, 1957: 45), iar limbajul reprezintă materia primă care se utilizează, așa cum, în pictură, pentru a realiza un peisaj utilizam culorile. Spre deosebire de acestea limba este ea însăși o creație, este purtătoare de sensuri. Conceptul de literatură mai poate fi privit și ca un obiect al contemplației, al trăirii estetice, care poate oferi cititorilor un multivers de experiențe, senzații, sentimente și așa cum afirmau Wellek şi Warren,se distanțează de realitatea pe care o percepem și "natura literaturii iese la iveală în modul cel mai clar dacă analizăm lumea la care se referă ea:” (Wellek, Warren, 1967:135). Nucleul creației literare se regăsește în genurile liric, epic și dramatic.” In toate acestea conţinutul -se referă la o lume fictivă, imaginară; un personaj, o informaţie despre întâmplări, chiar «eul» liric, ţin numai de propoziţiile prin care autorul le redă" (Wellek, Warren, 1967:135). Energia generată de doua impulsuri contrare și anume imitația – ” mimesis” care din perspectiva lui Aristotel este chiar cunoașterea „După cum prin culori şi forme, unii izbutesc să imite tot soiul de lucruri, după cum mulţi imită cu glasul, alţii cu dansul etc. poeţii reprezintă arta care imită slujindu-se numai de cuvinte, simple ori versificate. ... Poetul nu trebuie să imite lucruri întâmplate cu adevărat, ci lucruri putând să se întâmple în marginile verosimilului şi ale necesarului” (Aristotel) (cf.Wellek, Warren, 1967:50) şi fantezia –„phantazia” care în viziunea lui Platon şi a lui Aristotel (cf.Wellek, Warren, 1967:50) ilustrează preocuparea creatorului pentru aparențe și depărtarea de realitate. Cu ajutorul fantaziei se pune în valoare lumea interioară ca și punct de plecare pentru inspirație și se ilustrează ideea de individualitate. „Literatura fiind în primul rând operă de limbaj, iar structuralismul, pe de altă parte, fiind prin excelenţă o metodă lingvistică, întâlnirea cea mai probabilă trebuie evident să se facă pe terenul materialului lingvistic: sunetele, formele, cuvintele şi frazele constituie obiectul comun al lingvistului şi al filologului…” (Genette 1978: 65).

Conceptul de operă literară nu este altceva decât o reprezentare diferită, într-un alt plan a vieții de zi cu zi a scriitorului, o „mască”, „îndărătul căreia se ascunde personalitatea lui adevărată, sau reprezintă imaginea vieţii din care autorul vrea să evadeze”după cum afirmau teoreticienii Wellek şi Warren (1967: 160). In accepțiunea lui Freud creatorul de literatură fiind „un nevrotic incurabil care prin creaţia lui evită o prăbuşire, dar în acelaşi timp se sustrage unei vindecări”. Tot în operele de specialitate regăşim şi părerea lui G. Jung care percepe existența a două tipuri de autori „în timp ce unii scriitori îşi revelează tipul, în creaţia lor, alţii îşi revelează antitipul, complementul lor” (Jung,1997: 180).

Creatorii de literatură sunt experți în arta disocierii, asocierii și reconstruirii unui nou întreg din elemente , secvențe care au fost trăite separat. Uimitor este și faptul că personajele create au propria lor personalitate, deși sunt de cele mai multe ori alter-ego-uri ale autorilor. Spre deosebire de textele filozofice, în care ideea reprezintă nucleul, punctul de la care se începe construirea și structurarea discursului,analiza, în cele literare, ideea ne este expusă indirect de autor prin intermediul discursului, interesul se concentrează pe expresivitatea cuvântului, pe modul în care se prezintă universul creației sale. „Evident, nu se poate vorbi de problema ideilor dintr-o operă literară, atâta timp cât aceste idei rămân o simplă materie brută, simple informaţii.” În momentul în care ideile devin nucleul operei literare, atunci acestea nu reprezintă doar simple noțiuni, ci devin ”simboluri sau chiar mituri” (Wellek, Warren 1967 :168).

Rezultatul activităților practice, premeditate, este chiar arta. Spre deosebire de natură, omul realizează lucruri necesare specie, arta fiind un concept în care se materializează un ideal de frumusețe .

Literatura percepută ca o știință al cărui obiect de studiu este fenomenul literar artistic, ca reprezentare a conștinței sociale, ce pune în evidență valorile artistice, dar și normele, s-a dezvoltat diferit de la un popor la altul, dar și de la o epocă la alta. Modul în care se construiește imaginarul, sau se utilizează elementele lingvistice, originalitatea, structurarea ideilor, toate acestea scot în evidență creația literară. Aceasta nu este percepută ca fiind un simplu produs , ci o formă complexa de exprimare , care are mai multe valențe. ”O analiză modernă a operei literare trebuie să pornească de la probleme mai complexe, de la modul ei de existență, de la sistemul ei de stratificare”. (Wellek, Warren 1967 :53.).

Genul literar este în teoria literară o categorie fundamentală, privită ca o ”convenție estetică”, ca o ”instituție” și care reunește toate operele literare care au caracteristici asemănătoare, fie că este vorba de conținut,de modalitățile compoziționale prin care se expun stările sufletești, trăirile, de procedeele estetice comune, sau de modul în care se construieste intriga și se prezintă cronologia și înlănțuirea evenimentelor. . În creația sa intitulată Statul, Platon numeşte genurile:

tipuri de istorisire, care echivalează cu tot atâtea tipuri de imitaţie a naturii (Cornea,1988: 46). Există trei genuri literare și anume : genul epic,genul liric şi genul dramatic. Evoluția acestora de-a lungul timpului s-a realizat prin descoperirea unor forme, idei și expresii noi în urma unor acerbe căutări. Procesul de multiplicare și răspândire a publicațiilor de-a lungul istoriei a făcut ca scriitorii să diversifice modul de exprimare, dar și ceea ce transmiteau ca idee artistică. Teoriile moderne permit încălcarea directă a rigurozității clasice a purității genurilor, încurajând o varietate de combinații între genurile tradiţionale.

Însă în această lucrare vom prezenta doar genul epic având în vedere faptul că avem ca temă de discuţie « BASMUL », care este una din speciile literare ale acestui gen literar și rolul lui în cadrul acivităților de dezvoltare a limbajului în grădiniță.

Genul epic însumează totalitatea creațiilor literare care expun, sub formă de naraţiune, idei, sentimente, trăiri, acţiuni ale actanților unor întâmplări reale sau imaginare. Operele sunt atât în versuri, cât şi în proză, prezentând direct sau indirect aspecte diverse ale realităţii, într-o manieră relativ obiectivă, fie la persoana I, fie la persoana a II a. Acest tip de gen, a cărui denumire provine de la grecul epikos (epos), cu sensul de cuvânt, zicere, ceea ce se exprimă prin cuvânt, discurs care cuprinde creaţiile literare folclorice sau culte.

Din perspectiva tradițională, lexemul proza este egal cu ”epic”. Aceasta se poate clasifica în mai multe tipuri, de exemplu : proză narativă, filosofică, poetică, oratorică, istorică şi chiar administrativă.

In literatura de specialitate, Basmul are numeroase definiții, însă în această lucrare voi prezenta numai câteva exemple semnificative. Din punct de vedere etimologic cuvântul ”basm” provine din limba slavonă unde avea forma ”basnŭ” și sensul de născocire, poveste, scornire, aici trebuie precizat și faptul că, numai în folclorul popular românesc are sensul de ”narațiune pluriepisodică” (Bârlea Ovidiu, 1981 :148). Este perceput ca fiind un mod aparte de reprezentare la nivelul de simbol al imaginarului creator a realității lumii înconjurătoare „o disponibilitate transfiguratorie excepţională, ceea ce-i asigură o perenitate echivalentă aproape cu istoria însăşi” (Al. Săndulescu, 1976: 50).

În dicţionarul sau de termeni literari același autor precizează că basmul este ”o specie a epicii populare (de regulă în proză) şi culte, cu răspândire mondială, în care se narează întâmplările fantastice ale unor personaje imaginare (feţi-frumoşi, zâne, animale năzdrăvane etc.), aflate în luptă cu forţele nefaste ale naturii sau ale societăţii,simbolizate pri balauri, zmei, vrăjitoare etc., pe care ajung a le birui în cele din urmă.” (Al. Săndulescu, 1976 : 49.)

O altă definiție care este reprezentativă pentru tema lucrarii este cea a lui G. Călinescu, și anume, în viziunea acestuia: ,,Basmul e un gen vast, depăşind cu mult romanul, fiind mitologie,

etică, ştiinţă, observaţie morală. Caracteristica lui este că eroii nu sunt numai oameni, ci şi fiinţe himerice, animale … Fiinţele neomeneşti din basm au psihologia lor misterioasă. Ele comunică cu omul, dar nu sunt oameni. Când într-o naraţiune lipsesc eroi himerici nu avem de-a face un basm." (G. Călinescu, 1965:9.)

In "Morfologia basmului" V.I. Propp, precizează că acesta poate fi privit „orice dezvoltare de la prejudiciere sau lipsă, prin funcţiile intermediare (la căsătorie sau la alte funcţii folosite ca deznodământ)" (V.I. Propp, 1970 :.27).

Lucrările de teorie literară prezintă însă următoarea definiție ca fiind general-valabilă: "Basmul este o specie literară a genului epic, în proză (mai rar în versuri), în care se narează întâmplări fantastice, puse pe seama unor personaje înzestrate cu puteri supranaturale, ce reprezintă binele şi răul, în final răul fiind învins."

Originea acestei specii literare a fost foarte mult studiată și discutată de specialişti, astfel încât, în prezent, putem vorbi despre existența mai multor teorii datorită faptului că avem criterii diferite de analiză a problematicii basmului. De exemplu , Fraţii Grimm susțin teoria mitologică sau genetică, în lucrarea citată mai sus chiar și V.I.Propp precizează : ″basmul fantastic reprezintă un mit în fundamentele sale morfologice" (V.I. Propp, 1970 :.92). alți teoreticieni,cum ar fi de exemplu, A. Lang, Th. Waitz, J. Bédier,etc. susțin ideea că basmul este mult mai vechi chiar și decât mitul, adică prezintă teoria antropologică sau poligenetică.), Moses Gaster renumitul istoric literar , deși la început susținuse teoria Fraților Grimm renunță la aceasta și preia ideea lui Benfey din teoria migrațională, pe care o îmbunătățește ajungând la forma teoriei originii orientale sau indiene. „Adept al metodei comparativ-istorice, Hasdeu pune bazele folcloristicii comparate, dînd primele studii solide de tematologie ….el elaborează o teorie a originii onirice a basmului…" (Paul Cornea,1979 :174). Nu în ultimul rând trebuie să amintim și de teoria structuralistă a luiV.I. Propp, care vorbește despre geneza multiplă a basmelor,despre influențele de la o cultură la alta, despre migrația ideilor,etc.

Prin timp aceste creații literare, au fost transmise la început prin viu grai, iar mai târziu datorită interesului pe care l-au arătat Fraţii Grimm pentru teoria mitologică sau genetică, s-au realizat cele dintâi culegeri ale basmelor populare din țara noastră, care au fost traduse în limba germană. Filonul de originalitate, bogăția de simboluri și idei au făcut ca acestea să fie foarte valoroase în întreg spațiul european.

Finalul secolului al- XIX –lea și începutul secolului XX au reprezentat perioada cea mai prolifică în ceea ce privește realizarea de culegeri de texte din popor care au fost mai apoi publicate în volume, printre acestea cele mai reprezentative au fost:

- Petre Ispirescu – ”Legendele sau basmele românilor” publicată la Bucureşti în 1872 și mai apoi republicată în 1874, respectiv 1882. Reprezintă una dintre cele mai îndrăgite culegeri de texte de proză populară ;
- I.C. Sbiera – ”Poveşti populare româneşti”, publicată în 1886 ;
- I. Pop-Reteganul cu ale sale ”Poveşti ardeleneşti”publicate între 1886-1888 ;
- I.A. Candrea şi Ovid Densusianu-”Poveşti din diferite ţinuturi locuite de români”, publicată la Bucureşti, în 1909 ;
- Tudor Pamfile – ”Povestea lumii de demult după credinţele poporului român”, publicată la Bucureşti,în 1915 ;
- N.I. Dumitraşcu - ”Busuioc. Poveşti olteneşti”, publicată la Bucureşti, în 1928 ;
- Simeon Florea Marian cu basmele sale animaliere-”Ornitologia populară română”, publicată la Cernăuţi, în1883 ;
- Simeon Florea Marian și cele despre micile necuvântătoare – ”Insectele în limba, credinţele şi obiceiurile românilor” publicată la Bucureşti,în 1903, etc.

Criteriile de clasificare a basmului sunt:

- După tematica acțiunii și specific,trăsăturile personajelor, existența elementelor miraculoase/fabuloase sau după modelele de viață, avem :
- Basme fantastice- sunt cele cu cea mai mare răspândire, au caracter fantastic/ miraculos la care avem și elemente mitologice,nu prezintă localizare temporală, evenimentele se desfășoară în ”illo tempore”, timpul mitic unde totul este posibil, cuprinde situații concrete ale desfășurării povestirii,îndeplinesc funcții formative de tip etic, afectiv și estetic și funcții informative: cognitive, inițiatice și de stabilire a identității. Tzvetan Todorov raportează în mod direct fantasticului, ca și concept,realului și imaginarului. (Tzvetan Todorov, 1973:73).
- Basme animaliere – acestea au un caracter predominant alegoric, dar în același timp prezintă și elemente comico-satirice și demonstrative, dezvoltă la nivel narativ anumite istorisiri despre animale, plante sau chiar obiecte totemice, nu prezintă localizare temporală, au caracter situațional, îndeplinesc la fel ca și basmele fantastice funcții formative de tip etic, afectiv și estetic și funcții informative :cognitive, inițiatice și de stabilire a identității ;
- Basme nuvelistice – au caracter predominant realist, pornesc de la snoavă,se inserează elemente din viața de zi cu zi,nici aceste basme nu prezintă localizare temporală, au

caracter situațional, îndeplinesc la fel ca și basmele fantastice funcții formative de tip etic, afectiv și estetic și funcții informative :cognitive, inițiatice și de stabilire a identității ;

- După existența sau inexistența autorului, pot fi:
- Basme populare – sunt cele care nu au autor cunoscut, au fost transmise prin ”viu grai”, au caracter sincretic și colectiv ;
- Basme culte – au autori cunoscuți,prin modul de construcție al narațiunii, acestea scot în evidență viziunea autorului, amprenta inegalabilă a operei acestuia ce se poate regăsi în amestecul de idei, teme și motive.Creatorii acestor basme urmează structura și tipologia din operele populare, însă putem observa și foarte multe deosebiri, de exemplu, realizează o comunicare mult mai strânsă cu lectorul, exprimarea este una predominant subiectiva prin alternarea exprimării la persoana I și a II a cu persoana a III a. Acestea sunt mult mai credibile deoarece conceptele de fantastic și miraculos nu sunt foarte prezente.

Asemănări și deosebiri între basmul popular și basmul cult :

	BASMUL POPULAR	**BASMUL CULT**
ASEMANARI	• Specie a genului epic • Prezintă lupta dintre Bine și Rău • Binele învinge întotdeauna • Au caracter tradițional • Prezintă teme și motive comune, de exemplu : motivul celor trei frați, călătoria inițiatică, mezinul , probele pe care le trec personajele, ajutorul ca răsplată,existența prietenilor fabuloși, a obiectelor magice, a cifrelor magice ; • Prezintă personaje pozitive: Feți-Frumoși, Ilene Cosânzene, Cenușereasa, Albă-ca-Zăpada,Sfânta Duminică, Fata Moșneagului, etc. • Prezintă personaje negative: Mama vitregă, Zmei, Zmeoaice, Balauri, Spînul, Omul Roș, etc. • Finalul fericit • Prezența elementelor de oralitate la nivelul limbajului • Existența formulelor: inițiale, mediane și finale • Metamorfoza personajului principal	

	• Antiteza personajelor	
DEOSEBIRI	• Are autor necunoscut • A fost transmis prin viu grai • A suferit modificări de-a lungul timpului • Are caracter colectiv și sincretic • Modul de expunere predominant este narațiunea • Personajele sunt doar schițate, de exemplu : ”era frumoasă de pica”, ”la soare te puteai uita , dar la dânsa ba”,etc • Registrul este spontan • Are stereotipii • Repere temporale vagi- timpul fabulo, mitic • Repere spațiale vagi – tărâmul celălalt, tărâmul acesta	• Are autor cunoscut • Nu are caracter sincretic și colectiv • Se utilizează narațiunea, dialogul și descrierea • Comunicare predominant subiectivă • Are marcile originalității scriitorului • Personajele se remarcă prin limbaj,modul de a gândi, de acționa, prin comportament • Discursul este unul elaborat • Caracterizarea personajelor este realizată detaliat.

BIBLIOGRAFIE:

- Bârlea Ovidiu, *Folclorul Românesc* , Bucureşti, Univers, 1981, p.148
- Bârlea Ovidiu, *Folclorul românesc*, vol. I, Bucureşti, Editura Minerva, 1981, p. 89.
- Bîrlea Ovidiu, *Antologie de proză populară epică*, Editura pentru Literatură, București,
- Bocoş M., *Didactica disciplinelor pedagogice*, Presa Universitară Clujeană, 2007
- Bradu B. , *Preşcolarul si literatura*, Editura Didactica si Pedagogica, Bucuresti, 1997
- Călinescu G., *Estetica basmului*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1965, p. 9.
- Wellek R., Warren A., „*Teoria literaturii*”, ed. Univers, Bucureşti, 1967,pag.16
- Roşianu N., *Stereotipia basmului*, Bucureşti, Editura Univers, 1973
- Propp V.I., *Morfologia basmului*, Bucureşti, Univers, 1970, p.27
- Propp V.I., *Rădăcinile istorice ale basmului*, Bucureşti, Editura Univers, 1972

- Propp V.I., *Rădăcinile istorice ale basmului fantastic*, Editura Univers, Bucureşti, 1993, p. 118–119
- Săndulescu Al. (coordonator), *Dicţionar de termeni literari*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R.,1976, p. 49.
- Northop Frye, *Anatomy Of Criticism*, Four Esseys, Princeston, 1957, Pag.45
- Northrop Frye, *Anatomia criticii*, Ed. Univers, Bucureşti, 1972.
- Jung G.," *Tipuri psihologice*", ed. Humanitas, Bucureşti, 1997, pag. 180